

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

Гаврік Роман Олександрович

УДК 347.949

**ЗАКОННА СИЛА СУДОВИХ РІШЕНЬ
У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ**

Спеціальність 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ — 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Хмельницькому університеті управління та права Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Білоусов Юрій Валерійович,
Хмельницький університет управління та права,
завідувач кафедри цивільного права та процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Притика Юрій Дмитрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя

кандидат юридичних наук, доцент
Бичкова Світлана Сергіївна,
Національна академія внутрішніх справ,
заступник начальника кафедри
цивільного права і процесу

Захист відбудеться «___» червня 2011 року о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

З дисертацією можна ознайомитись у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

Автореферат розісланий «___» травня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Бобрик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Цивільний процесуальний кодекс України, реалізуючи ст. 55 Конституції України, визначає завданням цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справах з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Важливою гарантією права на судовий захист, поряд із визначеним ст. 124 Конституції України здійсненням правосуддя виключно судами, поширенням юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають в державі, та обов'язковістю судових рішень на всій території України, є набрання рішенням суду законної сили. Набранням законної сили забезпечується втілення в життя владного припису, що міститься у судовому рішенні, а також усувається можливість його ігнорування зобов'язаною особою, зокрема через отримання судового рішення за тотожним позовом.

На сьогодні проблематика законної сили судових рішень у цивільних справах в Україні представлена працями таких провідних дослідників у сфері цивільного процесуального права, як: М. Г. Авдюков, І. В. Андронов, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бобрик, Ю. А. Борисова, Є. В. Васьковський, М. А. Гурвіч, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, С. К. Загайнова, М. Б. Зейдер, Є. В. Клинова, О. О. Князев, В. В. Комаров, В. М. Кравчук, К. І. Малишев, Н. І. Масленнікова, М. О. Миловидов, Ю. В. Навроцька, Є. О. Нефедьев, О. В. Ісаєнкова, Д. М. Притика, Ю. Д. Притика, М. О. Рожкова, Т. В. Сахнова, Л. О. Терехова, О. І. Угриновська, І. В. Удальцова, С. Я. Фурса, Н. О. Чечіна, О. М. Шиманович, М. Й. Штефан, Т. М. Яблочков, В. В. Ярков та інші.

Разом з тим ряд теоретичних проблем, пов'язаних із законною силою судового рішення у цивільних справах, не вирішено або має дискусійний характер. Це, зокрема, стосується переліку ознак судового рішення, що зумовлюють його законну силу, правових наслідків набрання судовим рішенням законної сили, співвідношення законної сили із обов'язковістю судового рішення, питання про набрання законної сили ухвалами суду та судовими наказами.

Актуальність теми визначається також істотним впливом цієї процесуальної категорії на судову практику, оскільки вона визначає момент набрання рішенням суду законної сили, критерії допустимості відкриття провадження у справі, звільнення від доказування, можливість оскарження судових рішень, звернення судових рішень до виконання тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького університету управління та права (протокол № 4 від 25 грудня 2006 року). Роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу, що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є формування концепції законної сили судових рішень у цивільних справах та вироблення на цій основі конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України, а також практики його застосування.

Відповідно до мети дослідження визначено такі *завдання*:

— дослідити становлення поняття «законна сила рішення суду» у теорії цивільного процесу, визначити особливості закріплення у процесуальному законодавстві України та зарубіжних країн норм про законну силу судових рішень;

— з'ясувати правову природу і зміст законної сили рішення суду у цивільних справах та її співвідношення з іншими правовими категоріями;

— визначити суб'єктивні та об'єктивні межі законної сили рішення суду;

— з'ясувати умови і правові наслідки набрання законної сили рішенням суду;

— виявити особливості набрання законної сили різними видами судових рішень.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із набранням судовим рішенням законної сили.

Предметом дослідження виступають наукові погляди про законну силу судового рішення у цивільній справі, чинне законодавство України та інших країн, що врегульовують момент та правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили, а також судова практика.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження склали загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Використання діалектичного методу дослідження дало змогу у підрозділі 1.2 розкрити сутність законної сили рішення суду у цивільній справі як правового явища. Цей метод також дозволив виявити взаємодію незмінності, неспростовності та виключності судового рішення, що спричиняє виникнення в рішення суду властивості остаточності. Логічний метод дав можливість у підрозділі 2.2 визначити поняття правової визначеності та остаточності рішення суду, а також з'ясувати їх взаємозв'язок. Системний метод дозволив у підрозділі 1.2 сформулювати

основні підходи до розуміння сутності законної сили рішення суду у цивільних справах та розкрити її структурні елементи. За допомогою функціонального методу у підрозділі 2.2 розкрито правові наслідки набрання рішенням суду законної сили, а в підрозділі 2.1 — умови законної сили рішення суду у цивільній справі. Метод аналізу використано у підрозділі 1.2 для визначення сутності законної сили судового рішення у цивільних справах. У підрозділі 1.1 використано історико-правовий метод, що дозволило дослідити специфіку правового закріплення і динаміку розвитку правової думки щодо законної сили рішення суду, починаючи з часів Стародавнього Риму і до сьогодення часу. Порівняльно-правовий метод дав змогу в підрозділах 1.2 та 1.3 дослідити відмінності у правовому регулюванні законної сили рішення суду за законодавством України та окремих європейських країн. За допомогою методу узагальнення було визначено особливості законної сили судових рішень в окремих формах та видах провадження в цивільному процесі (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4 та 3.5).

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертації, що є першим в Україні комплексним дослідженням законної сили судових рішень, висунуто низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень, а також пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного цивільного процесуального законодавства.

Вперше:

1) визначено сутність законної сили судового рішення як його якості, що характеризує судові рішення як акт правосуддя, дозволяє його відмежувати від інших правозастосовчих актів і виявляється через зв'язок статичного (остаточність) та динамічного (обов'язковість) елементів законної сили, яким спричиняється визначеність правовідносин, встановлених судовим рішенням, та здатність судового рішення до реалізації;

2) обґрунтовано доцільність набрання законної сили рішенням суду в частині, що неоскаржена в апеляційному порядку, одразу після закінчення строку оскарження, а не після перегляду іншої частини рішення судом апеляційної інстанції (у випадку, якщо перегляд не впливає на неоскаржену частину рішення), зважаючи на необхідність своєчасного захисту порушеного, оспореного або невизнаного права чи охоронюваного законом інтересу;

3) доведено необхідність унеможливлення подання тотожного позову в період після ухвалення рішення суду до набрання ним законної сили (у випадку оскарження рішення — до прийняття апеляційної скарги до розгляду) для недопущення виникнення процесу за позовом, по якому вже ухвалене рішення суду;

4) визначено особливості законної сили постанов Верховного Суду України, якщо ними скасовуються рішення судів першої, апеляційної або касаційної інстанцій з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права. Суб'єктивні межі законної сили цих постанов ширші, а правовим наслідком є не лише втрата законної сили рішеннями суду, що переглядалися, але й обов'язок врахування цієї постанови судами при застосуванні норми матеріального права, щодо неоднакового застосування якої прийнята постанова;

Удосконалено:

5) перелік умов законної сили судового рішення, до яких віднесено: а) відповідь суду на заявлені вимоги особи заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні (або фіксування вирішення спору з ініціативи сторін, в іншому процесі, або неможливість вирішення спору в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в іншому, відмінному від цивільного, судочинстві, або встановлення певних обставин щодо осіб, які беруть участь у справі), б) неможливість для суду переглянути ухвалене ним судові рішення, в) неможливість перегляду судового рішення в апеляційному порядку, г) неможливість повторного подання вимоги, що тотожна за сторонами, предметом, змістом та підставою або оскарження встановлених фактів та обставин;

б) перелік правових наслідків набрання судовим рішенням законної сили, до яких відноситься: визначеність правовідносин, встановлених судовим рішенням, та здатність судового рішення до реалізації, в тому числі примусової.

Дістало подальший розвиток:

7) положення про поширення рішення суду лише на сторін та на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, тобто про обов'язковість рішення як правозастосовчого акта. Обґрунтовано, що поширення рішення суду на осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, є винятковим і викликане тим, що під час розгляду цивільної справи та ухвалення рішення суду було невідомо про пов'язаність таких осіб із особами, які брали участь у справі, спільними правами та обов'язками у правовідношенні, щодо якого здійснюється судовий розгляд, або права та обов'язки таких осіб виникли не у зв'язку із ухваленням рішення суду, а через зміни у правах та обов'язках інших осіб або визнання юридичного факту;

8) розуміння преюдиційності як властивості обставин, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, а не самого рішення. Доведено, що обставини, встановлені таким рішенням, надалі визнаються такими, що не потребують доказування, і стають попередньо вирішеними (преюдиційними) на підставі виключності судового рішення;

9) положення про те, що законна сила притаманна тим ухвалам суду першої інстанції, якими здійснюється: фіксування вирішення спору, неможливості його вирішення в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в іншому, відмінному від цивільного, судочинстві, встановлення певних обставин щодо осіб, які беруть участь у справі;

10) позиція про те, що критеріями притаманності законної сили рішенням та ухвалам судів апеляційної та касаційної інстанції є можливість набрання законної сили тим судовим актом, що переглядається, а також вид судового рішення, що його ухвалює суд апеляційної чи касаційної інстанції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: у *правотворчій діяльності*, для вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства (дисертантом підготовлено проект закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України — Додаток А); у *науково-дослідній діяльності* при подальшому дослідженні проблем судового рішення у цивільній справі та його законної сили, а також для аналогічних досліджень в адміністративному судочинстві та господарському процесі; у *правозастосовчій діяльності*, оскільки за результатами дослідження зроблено пропозиції щодо удосконалення практики застосування положень Цивільного процесуального кодексу України щодо законної сили судових рішень; у *навчальному процесі* при викладанні та підготовці навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право», «Проблеми цивільного процесуального права». Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Хмельницького університету управління та права (*Акт про впровадження результатів наукових досліджень від 31 серпня 2010 року* — Додаток Б), а також використано при проведенні постійно діючого семінару Головного управління юстиції у Хмельницькій області для працівників юридичних служб державних підприємств, установ, організацій області (*Довідка про участь у семінарі від 24 листопада 2010 року* — Додаток В).

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження обговорювалась на засіданнях кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права.

Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях, у тому числі на: Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 25 лютого 2007 року); Міжнародній науковій конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 року); Всеросійській науково-практичній конференції «Тенденции развития

гражданского процессуального права и арбитражного процесса» (м. Новгород, 15 травня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Национальная государственность и европейские интеграционные процессы» (м. Мінськ, 10–11 жовтня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права» (м. Київ, 31 жовтня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденции развития цивилистического процессуального законодательства и судопроизводства в современной России» (м. Саратов, 23 жовтня 2009 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Конституционные основы гражданского судопроизводства: современное состояние и пути совершенствования» (м. Саратов, 14–15 травня 2010 року); круглому столі «Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи» (с. Залізний порт Херсонської області, 28–29 травня 2010 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 17 працях, зокрема, 6 наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затверджених ВАК України, 11 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, 3 додатків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Обсяг додатків А, Б і В — 20 сторінок. Список використаних джерел, що містить 212 найменувань, викладено на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано використані методи наукового пізнання, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, а також відомості про публікації за темою дисертації.

Розділ 1. «Поняття та межі законної сили рішення суду» складається з трьох підрозділів, у яких розкривається юридична природа, структура та умови законної сили рішення суду, її об'єктивні та суб'єктивні межі.

У підрозділі 1.1. «Становлення поняття «законна сила рішення суду» у теорії цивільного процесуального права та цивільному процесуальному законодавстві» проаналізовано витoki поняття «законна сила рішення суду». Проаналізовано принцип *res iudicata*, що був основним у цивільному процесі Стародавнього Риму і означав неможливість вирішення справи за позовом, за яким вже ухвалено рішення суду. Приділено увагу історії правового регулювання законної сили рішень суду за законодавством України, в тому числі відповідно до Литовських Статутів 1529, 1566 та 1588 років, Статуту цивільного судочинства Російської імперії 1864 року, Австрійського цивільного уложення 1898 року, Цивільних процесуальних кодексів України 1929, 1963 та 2004 років. Досліджено також сучасне правове регулювання законної сили судового рішення за цивільним процесуальним законодавством Російської Федерації, Республіки Білорусь, Естонської республіки, Латвійської республіки, Республіки Молдова, Грузинської республіки, Французької республіки, Федеративної Республіки Німеччина, у зв'язку із чим визначено умови та правові наслідки, із якими пов'язується набрання рішенням суду законної сили.

У підрозділі 1.2. «Сутність та зміст законної сили рішення суду» на підставі аналізу цивільного процесуального законодавства України та досягнень процесуальної науки з'ясовано сутність законної сили рішення суду у цивільній справі. Проаналізовано такі висловлені в процесуальній науці підходи до її розуміння: як формальної істини; як остаточності; як правової дії або обов'язковості; як особливої якості рішення суду – акта правосуддя; як єдності правової дії та остаточності; як сукупності властивостей, якими забезпечується його стійкість та функціонування рішення суду. На цій основі дисертантом сформульовано визначення законної сили, яке поєднує розуміння законної сили як особливої якості рішення суду як акту правосуддя та як єдності правової дії рішення суду (динамічний елемент законної сили) та її остаточності (статичний елемент). Також визначено співвідношення незмінності, неспростовності, виключності та статичного елемента законної сили. Зазначені властивості судового рішення забезпечують статичний елемент законної сили, однак вони не входять до її змісту. У зміст динамічного елемента законної сили входить обов'язковість рішення суду як акту правосуддя. Автор вказує, що обов'язковість виявляється у змінах в правах та обов'язках, пов'язаних із спірним правовідношенням, осіб, які брали участь у справі. Обов'язковість рішення суду як акту правосуддя, що виявляється у змінах в процесуальних правах та обов'язках таких осіб, не входить в динамічний елемент законної сили рішення суду.

У підрозділі 1.3. «Об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили рішення суду» дисертантом обґрунтовано, що при визначенні об'єктивних

меж законної сили рішення суду має значення встановлення окремих елементів позову, щодо якого ухвалено рішення суду.

Автор зазначає, що рішення суду поширюється лише на осіб, які мають статус сторін або третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору. Рішення суду не є загальнообов'язковим, зважаючи на те, що воно є правозастосовчим актом.

Поширення рішення суду на осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, є винятковим і викликане тим, що:

1) на час ухвалення рішення суду було невідомо про пов'язаність таких осіб із особами, які брали участь у справі, спільними правами та обов'язками у правовідношенні, щодо якого здійснюється судовий розгляд, або

2) права та обов'язки таких осіб виникли не у зв'язку із ухваленням рішення суду, а через зміну у правах та обов'язках інших осіб або визнання юридичного факту.

Розділ 2. «Умови та правові наслідки набрання рішенням суду законної сили» присвячений дослідженню окремих умов та правових наслідків набрання рішенням суду законної сили у цивільній справі та складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Умови законної сили рішення суду» проаналізовано перелік умов законної сили рішення суду, тобто обставин, із якими пов'язується визнання рішення суду таким, що набрало законної сили. Обґрунтовано, що такими обставинами є відповідь суду на заявлені вимоги заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні, що закріплена в резолютивній частині рішення суду, неможливість для суду переглянути ухвалене ним рішення суду, неможливість перегляду рішення суду в апеляційному порядку, неможливість повторного подання вимоги, тотожної за сторонами, предметом, змістом та підставою або оскарження встановлених фактів та обставин.

У зв'язку із тим, що законна сила рішення суду у цивільній справі характеризує його як акт правосуддя, її необхідною умовою є саме виконання судом функції правосуддя при ухваленні такого рішення, тобто відповідь суду на заявлені вимоги особи заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні, що закріплена в резолютивній частині рішення суду.

Дисертант обґрунтовує віднесення до умов законної сили рішення суду незмінності, неспростовності та виключності тим, що ними забезпечується остаточність рішення суду, а через неї — визначеність у правах та обов'язках осіб, які брали участь у справі, та правовідносинах між ними.

Зважаючи на те, що рішення суду може ухвалюватися щодо подільних позовних вимог, дисертант обґрунтовує необхідність правового закріплення можливості набрання законної сили рішенням суду не повністю, а в частині, якщо апеляційне оскарження стосується лише однієї із вимог, і відмова у задоволенні однієї із них не означатиме відмови у задоволенні іншої.

У підрозділі 2.2. «Правові наслідки набрання рішенням суду законної сили судового рішення» на підставі аналізу сутності законної сили судового рішення обґрунтовано, що правовим наслідком набрання рішенням суду законної сили судового рішення є визначеність у встановлених судом правах, обов'язках сторін і відповідних правовідносинах, а також здатність до реалізації владного припису, встановленого рішенням суду.

З моменту набрання рішенням суду законної сили воно стає остаточним, а обставини та правовідносини, що встановлені в рішенні суду, не можуть бути предметом перегляду по суті. Права та обов'язки, встановлені судом у рішенні, що набрало законної сили, а також відповідні правовідносини між сторонами стають остаточно визначеними. Ні сторони, ні сам суд не мають права змінити рішення суду, що набрало законної сили, та не можуть ігнорувати владний припис, встановлений цим рішенням.

Відзначається, що виключність як ознака судового рішення виникає не в момент його проголошення, а в момент набрання рішенням законної сили. Це приводить до можливості пред'явлення тотожного позову протягом строку, коли ухвалене рішення суду ще не набрало законної сили. З метою недопущення ухвалення кількох рішень за тотожними позовами, автор пропонує унеможливити подання тотожного позову в період після ухвалення рішення суду до набрання ним законної сили (у випадку оскарження рішення — до прийняття апеляційної скарги до розгляду).

У дисертації зазначається, що преюдиційність є не властивістю рішення суду, що набрало законної сили, а властивістю встановлених судом в рішенні, що набрало законної сили, фактів та обставин. Це пов'язано з тим, що прийняття обставин та фактів, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, без доказування, впливає не із факту наявності певного судового рішення, що набрало законної сили, а із попереднього встановлення відповідного факту або обставини цим рішенням.

Неможливість для осіб, які беруть участь у справі, оспорювати встановлені судом обставини та факти як такі, що уже доведені у процесі, за результатами якого ухвалено рішення, і які стосуються осіб, які брали участь у справі, повністю охоплюється властивістю виключності.

Обов'язок для суду враховувати встановлені судовим рішенням факти без їх доказування учасниками процесу виникає на підставі норми закону, яка визначає перелік підстав для звільнення від доказування і фактично впливає із обов'язку суду не приймати до свого розгляду тотожний позов, у тому числі й досліджувати ті факти та обставини, що були предметом розгляду суду і були ним встановлені та доведені.

У **Розділі 3. «Юридичні особливості та зміст законної сили окремих видів та форм судових рішень»**, що містить п'ять підрозділів, розкриті особливості законної сили судових наказів, заочних рішень, судових рішень у справах окремого провадження, судових ухвал, а також судових рішень, ухвалених судами апеляційної, касаційної інстанції, Верховним Судом України.

У *підрозділі 3.1. «Законна сила судових наказів та заочних рішень»* обґрунтовано, що судовим наказам та заочним рішенням притаманна законна сила у зв'язку із тим, що умови законної сили рішень суду, які ухвалюються за загальними правилами, заочних рішень та судових наказів, є однаковими, за винятком окремих особливостей.

Дисертантом визначено, що попри загальне правило про незмінність судового рішення з моменту його проголошення, судовий наказ та заочне рішення можуть бути скасовані або змінені судом, що їх видав чи ухвалив у разі подання заяви про скасування судового наказу (перегляд заочного рішення). Незмінність судовим наказом або заочним рішенням набувається лише після закінчення строку на подання заяви про їх скасування (перегляд) або після розгляду такої заяви і постановлення ухвали про залишення заяви без задоволення.

Неспростовність судового наказу та заочного рішення для заявника (позивача) та боржника (відповідача) виникає аналогічно до неспростовності рішення суду у позовному провадженні, однак право апеляційного оскарження судового наказу та заочного рішення виникає у зв'язку із постановленням ухвали про відмову у задоволенні заяви про скасування судового наказу або заяви про перегляд заочного рішення. У випадку, якщо таку заяву подано не було, судовий наказ та заочне рішення стають неспростовними з моменту закінчення строків на подання заяв про їх перегляд (скасування). При цьому, неспростовність заочного рішення виникає для позивача та відповідача у різні строки, оскільки моменти права апеляційного оскарження заочних рішень у позивача та відповідача — різні.

Дисертант визначив, що законом не виключена можливість подання тотожної вимоги у справі наказного провадження навіть у випадку наявності судового наказу, що набрав законної сили, оскільки цивільне процесуальне законодавство не передбачає у такому випадку застосування процедури відмови у прийнятті заяви про видачу судового

наказу. У зв'язку із цим, пропонується внести відповідні зміни до ЦПК України.

В дисертації наголошується, що чинним ЦПК України чітко не визначено порядок усунення неповноти судового наказу. У зв'язку із цим, дисертант пропонує встановити можливість видачі додаткового судового наказу за наявності недоліків, що свідчать по його неповноту (ст. 220 ЦПК України).

У підрозділі 3.2. «Законна сила рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження» проаналізовано особливості їх законної сили.

Відзначається, що рішення, ухвалені у справах про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, а також рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою є незмінними з деякими винятками. Суд скасовує такі рішення у випадку зміни обставин, що зумовили визнання особи недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності, а також у випадку появи особи, щодо якої прийнято рішення про визнання її безвісно відсутньою або оголошення померлою.

Дисертантом приділено увагу такій передбаченій цивільним процесуальним законодавством підставі для скасування рішення у справах про усиновлення судом, що його ухвалив, як відкликання батьками дитини своєї згоди на усиновлення або відкликання заяви про усиновлення. З цього приводу вказується, що суд скасовує ухвалене ним рішення про усиновлення у зв'язку із тим, що відповідно до сімейного законодавства до набрання законної сили таким рішенням усиновлення не вважається здійсненим. Відтак до цього моменту відсутні правовідносини між усиновлювачем та дитиною і продовжують існувати сімейні відносини між дитиною та її батьками, що дали згоду на усиновлення. Зазначені підстави є винятковими й не впливають на визнання рішення суду про усиновлення незмінним з моменту його проголошення.

У підрозділі 3.3. «Законна сила ухвал суду першої інстанції» обґрунтовано, що законної сили набирають ухвали суду про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження у справі, оскільки за їх допомогою суд фіксує вирішення спору з ініціативи сторін, вирішення його в іншому процесі в межах цивільного судочинства, або неможливість вирішення спору в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в адміністративному, господарському чи в іншому судочинстві.

Законної сили набирають і ухвали суду, якими встановлюються певні факти та правовідносини між особами, які беруть участь у справі, що надалі стають підставою для зупинення провадження у справі, забезпечення позову, забезпечення доказів. У частині визнання фактів, встановлених ухвалою суду, з моменту закінчення строків на апеляційне

оскарження ухвали суду, або її перегляду судом апеляційної інстанції, виникає визначеність, а висновки, до яких дійшов суд при постановленні такої ухвали, стають остаточними. Відповідно, такі ухвали суду набирають законної сили, однак не щодо спірного правовідношення, а щодо того факту, який було встановлено судом під час розгляду вимоги в суді. Встановлені ухвалами суду факти стають преюдиційними.

Щодо визнання фактів порушення закону, то визначеність виникає з моменту закінчення строків на оскарження окремої ухвали, а висновки, до яких дійшов суд при постановленні такої ухвали, стають остаточними.

У підрозділі 3.4. *«Законна сила судових рішень апеляційних судів»* досліджується виняток із незмінності рішення, ухваленого судом апеляційної інстанції: можливість його скасування після розгляду апеляційної скарги, що надійшла до апеляційного суду після закінчення апеляційного розгляду справи з підстав, передбачених ст. 318 ЦПК України. Зазначені підстави є винятковими і самі по собі зумовлюють лише перегляд рішення суду першої інстанції, а скасування рішення суду апеляційної інстанції здійснюється лише у випадку, якщо обставини, з'ясовані під час повторного апеляційного перегляду свідчитимуть про необґрунтованість рішення, ухваленого судом апеляційної інстанції.

Дисертантом обґрунтовано необхідність зупинення виконання рішення суду в оскарженій частині, що набрало законної сили, у випадку, якщо суд поновив строк його апеляційного оскарження, на час його перегляду судом апеляційної інстанції. Зупинення виконання рішення суду в цьому випадку пояснюється втратою таким рішенням суду законної сили. У зв'язку із цим, пропонується внести відповідні зміни до ЦПК України.

Ухвала суду апеляційної інстанції, якою змінюється ухвала суду першої інстанції або ухвала, що постановляється судом апеляційної інстанції на заміну попередньої, набирає законної сили у разі, якщо нею могла потенційно володіти оскаржувана ухвала.

У підрозділі 3.5. *«Законна сила судових рішень суду касаційної інстанції та Верховного Суду України»* дисертантом проаналізовано особливості законної сили рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду України. Так, судові рішення, ухвалені судом касаційної інстанції, можуть бути ним скасовані після розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення розгляду справи з підстав, передбачених ст. 348 ЦПК України. Зазначені випадки скасування рішення судом касаційної інстанції є винятковими із тих же причин, що і рішення апеляційного суду.

Цивільним процесуальним кодексом України не врегульований порядок та правові наслідки набрання законної сили судовими рішеннями

Верховного Суду України. У зв'язку із цим дисертант пропонує закріпити в ЦПК України виключність постанов Верховного Суду України, а також використовувати щодо них термін «набрання законної сили».

Постанови Верховного Суду України, прийняті у зв'язку із неоднаковим застосуванням норм матеріального права, є загальнообов'язковими. Однак суб'єктивні межі їх законної сили не є чітко визначеними, відтак законна сила таких постанов поширюється на усі суди та усіх осіб, до правовідносин яких повинна бути застосована відповідна норма права, визначена у постанові Верховного Суду України. Виняток становлять постанови Верховного Суду України, якими у задоволенні заяви особи було відмовлено. Такі постанови обов'язкові тільки для заявника у частині визнання відсутності неоднакового застосування норм матеріального права.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні надано теоретичне узагальнення наукових положень про законну силу судових рішень у цивільних справах і запропоновано нове вирішення наукових завдань, що полягає у розробці ряду наукових висновків, які мають значення не тільки для пізнання законної сили судових рішень у цивільних справах у межах науки цивільного процесуального права, але й для судової практики.

Основні результати дисертаційного дослідження можна звести до наступних висновків.

1. Законна сила судового рішення — це його якість, що характеризує судові рішення як акт правосуддя і забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні, та визначеність у встановлених судовим рішенням правовідносинах. Зміст законної сили складають її статичний (остаточність судового рішення) та динамічний (обов'язковість судового рішення) елементи.

2. Незмінність (неможливість для суду переглянути або скасувати ухвалене ним рішення), неспростовність (неможливість перегляду судового рішення по суті) та виключність (неможливість пред'явлення позову, тотожного тому, що вирішений судом цим рішенням) рішення суду у цивільній справі є його властивостями. Вони зумовлюють статичний елемент законної сили (остаточність) судового рішення лише у спільній взаємодії.

3. Момент набуття властивості неспростовності рішенням суду залежить від того, чи здійснила особа, яка брала участь у справі, своє право на апеляційне оскарження рішення суду. Винятком із правила про неспростовність рішення суду після набрання ним законної сили є можливість її втрати у випадку поновлення судом строку на апеляційне

оскарження. У цьому випадку, рішення суду вважається таким, що законної сили не набрало і може набрати законної сили лише в момент постановлення ухвали суду апеляційної інстанції про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення суду без змін, а також у випадку зміни частини рішення суду першої інстанції в частині, що не змінена.

4. У зв'язку із можливістю ухвалення рішення суду щодо подільних позовних вимог, які можуть бути оскаржені окремо, доцільно доповнити ЦПК України нормою про те, що в такому випадку рішення суду набирає законної сили в частині, що не оскаржена, крім випадків, коли перегляд лише оскарженої частини є неможливим.

5. Зважаючи на те, що чинне цивільне процесуальне законодавство України не виключає пред'явлення позову, тотожного вирішеному, в період між проголошенням рішення суду та прийняттям апеляційної скарги до розгляду судом апеляційної інстанції, запропоновано встановити в ЦПК України норму, відповідно до якої у випадку виявлення ухваленого, але такого, що не набрало законної сили, рішення суду, під час розгляду цивільної справи за заявою з тотожною позовною вимогою — суд повинен залишити таку заяву без розгляду, а у випадку виявлення такого рішення під час вирішення питання про відкриття провадження у справі за тотожною позовною заявою — повернути позовну заяву.

6. Здатність до реалізації владного припису, встановленого судовим рішенням, виявляється у можливості реалізації обов'язку: а) зобов'язаної особи вчинити певні дії або передати певне майно (у випадку ухвалення рішення суду про присудження), б) осіб, що брали участь у справі, визнавати встановлений судом факт або обставину (у випадку ухвалення рішення суду про визнання), в) осіб, що брали участь у справі, визнавати зміну рішенням суду правовідношення між сторонами та відповідним чином діяти (у випадку ухвалення конститутивного (перетворювального) рішення суду).

7. Законна сила притаманна не тільки рішенням суду, ухваленим у позовному провадженні, а й судовим наказам, рішенням суду, ухваленим у окремому провадженні, а також ухвалам суду про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження у справі у випадку, якщо підставою для цього стало вирішення спору в іншому процесі, або можливість його вирішення в іншому судочинстві. Окремі ухвали та інші ухвали, якими встановлюються певні факти та правовідносини між особами, які беруть участь у справі (про забезпечення позову, про забезпечення доказів, про зупинення провадження у справі, тощо), набирають законної сили, однак лише щодо того факту, який встановлено такою ухвалою суду.

8. У зв'язку із можливістю подання тотожної вимоги у справі наказного провадження навіть у випадку наявності судового наказу, що набрав законної сили, пропонується застосовувати в такому випадку процедуру відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу.

9. За результатами дослідження розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України», відповідно до якого пропонується доповнити його статтею 104¹ та внести зміни до статей 104, 122, 207, 223, 301, 303, 359, 360³, 368 ЦПК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гаврік Р. О. Сутність та зміст законної сили рішення суду у цивільній справі / Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2008. — № 2 (26). — С. 79–86.

2. Гаврік Р. О. Незмінність як елемент законної сили рішення суду першої інстанції у цивільній справі [Електронний ресурс] / Р. О. Гаврік // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 50–59. — Режим доступу до журн. : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08groucs.pdf>.

3. Гаврік Р. О. Стабільність як елемент законної сили рішення суду у цивільній справі / Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2009. — № 2 (30). — С. 97–104.

4. Гаврік Р. О. Законна сила судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій у цивільних справах / Р. О. Гаврік // Приватне право і підприємництво. Зб. наук. пр. Вип. 9, 2010 р. / Редкол. : Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2010. — С. 81–84.

5. Гаврік Р. О. Динамічний елемент законної сили рішення суду першої інстанції / Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2010. — № 1 (33). — С. 32–39.

6. Гаврік Р. Виключність як властивість рішення суду у цивільній справі, що набрало законної сили / Роман Гаврік // Юридична Україна. — 2010. — № 6. — С. 74–81.

7. Гаврік Р. О. Виключення із принципу незмінності судових рішень у цивільних справах / Р. О. Гаврік // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення : [зб. наук. пр.]. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2008. — Частина 2. — С. 110–114.

8. Гаврик Р. А. К вопросу о неизменности судебного решения / Р. А. Гаврик // Тенденции развития гражданского процессуального и арбитражного процесса : Материалы статей и тезисов Всероссийской научно-практической конференции. 15 мая 2008 года / отв. ред.

В. А. Гавриленко ; НовГУ имени Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2008. — С. 11–15.

9. Гаврик Р. А. К вопросу о моменте вступления решения суда в законную силу (на основе анализа решений Европейского Суда по правам человека) / Р. А. Гаврик // Национальная государственность и европейские интеграционные процессы : [сб. науч. тр.] / редкол. : С. А. Балашенко [и др.]. В 2 т. — Мн. : Изд. центр БГУ, 2008. — Т. 2. Проблемы унификации законодательства в Содружестве Независимых Государств и Европейском Союзе. — С. 23–25.

10. Гаврик Р. О. До питання про сутність законної сили рішення суду / Р. О. Гаврик // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 року) : [у 3-х част.]. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2007. — Частина друга. — С. 41–43.

11. Гаврик Р. О. Преюдиційність як властивість судового рішення у цивільній справі, що набрало законної сили [Електронний ресурс] / Р. О. Гаврик // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Правова держава : напрямки та тенденції її розбудови в Україні». — Тернопіль : Аквітас, 2007. — С. 6–9 — Режим доступу до тез : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=68 [20.02.2007 18:56].

12. Гаврик Р. О. До питання про момент набуття неспростовності судовим рішенням / Р. О. Гаврик // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року) : [у 4-х част.]. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2008. — Частина третя. — С. 331–332.

13. Гаврик Р. О. До питання про співвідношення неспростовності із законною силою судового рішення / Р. О. Гаврик // Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів кафедри правосуддя М. М. Михеєнка та М. Й. Штефана (31 жовтня 2008 року) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; юридичний факультет; кафедра правосуддя. — К. : Обрії, 2009. — С. 134–137.

14. Гаврик Р. О. До питання про сутність преюдиційності фактів, встановлених рішенням суду першої інстанції, що набрали законної сили / Р. О. Гаврик // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної конференції «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 року) : [у 3-х част.]. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2009. — Частина третя. — С. 435–437.

15. Гаврик Р. А. К вопросу о законной силе судебных определений / Р. А. Гаврик // Тенденции развития цивилистического процессуального законодательства и судопроизводства в современной России : материалы

международной научно-практической конференции, посвященной памяти доктора юридических наук, профессора, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Игоря Михайловича Зайцева (23 октября 2009 г.) / отв. ред. А. И. Зайцев. — Саратов : Наука, 2009. — С. 118–121.

16. Гаврик Р. А. Проблемные вопросы вступления судебных приказов в законную силу по законодательству Украины / Р. А. Гаврик // Конституционные основы гражданского судопроизводства: современное состояние и пути совершенствования : сб. ст. по матер. междунар. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов, посвящ. 80-летию Саратовской государственной академии права (Саратов, 14–15 мая 2010 г.) / [под ред. О. В. Исаенковой, М. Ю. Лебедева]. — Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2010. — С. 23–26.

17. Гаврик Р. О. Удосконалення цивільного процесуального законодавства щодо законної сили судових рішень / Р. О. Гаврик // Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи : збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28–29 травня 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. — К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. — С. 122–127.

АНОТАЦІЇ

Гаврик Р. О. Законна сила судових рішень у цивільних справах.
— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. — Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України. — Київ, 2011.

У дисертаційному дослідженні розроблено концепцію законної сили судових рішень у цивільних справах. Визначено зміст, умови та правові наслідки набрання рішенням суду законної сили, її об'єктивні та суб'єктивні межі, співвідношення законної сили та незмінності, неспростовності та виключності рішення суду, обґрунтовано притаманність законної сили судовим наказам, ухвалам суду про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження у справі, а також ухвалам суду, якими встановлюються певні факти та обставини, в тому числі окремим ухвалам.

Досліджено юридичні особливості законної сили судових рішень судів апеляційної, касаційної інстанцій, а також постанов Верховного Суду України.

У роботі розкрито різні підходи щодо сутності та змісту законної сили судових рішень у цивільних справах, притаманності законної сили судовим рішенням окремих видів та форм, на підставі чого подано конкретні пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства.

Ключові слова: законна сила, остаточність, обов'язковість, межі законної сили, визначеність, незмінність, неспростовність, виключність, виконуваність, преюдиційність.

Гаврик Р. А. Законная сила судебных решений по гражданским делам. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс, семейное право, международное частное право. — Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства НАПрН Украины. — Киев, 2011.

В диссертационном исследовании разработана концепция законной силы судебных решений по гражданским делам, принятым в форме решения суда, судебного определения, судебного приказа, постановления Верховного Суда Украины. Определено содержание, условия и правовые последствия законной силы, ее объективные и субъективные пределы, обоснованно вступление в законную силу иных форм судебных решений.

Элементами законной силы являются статический (окончателность судебного решения), как результат приобретения решением свойств неизменности, неопровержимости и исключительности, и динамический (обязательность решения как акта правосудия).

Условием законной силы судебного решения является ответ суда на заявленные требования истца (заявителя), либо фиксация решения спора по инициативе сторон или одной из сторон, либо фиксация невозможности решения спора в гражданском производстве, или возможности его решения в ином судебном производстве, а также: невозможность изменения решения судом его принявшим, невозможность отмены решения в апелляционном порядке.

Правовыми последствиями вступления решения суда в законную силу являются определенность в установленных решением правах, обязанностях и правоотношениях между сторонами и возможность реализации властного предписания, содержащегося в судебном решении.

Установлено, что законная сила распространяется только на стороны и третьих лиц, заявляющих самостоятельные требования относительно предмета спора. Для других лиц, не привлеченных к участию в деле, возникновение в связи с принятием решения ряда прав и обязанностей, является исключительным и не влечет для них такого

последствия законной силы как определенность в правах, обязанностях и правоотношениях. В связи с этим сделан вывод о том, что судебным решениям не присуща общеобязательность.

Обосновано, что законная сила присуща не только решениям суда, принятым в исковом производстве, но и судебным приказам, решениям суда, принятым в особом производстве, а также ряду судебных определений, в том числе: о закрытии производства по делу, об отказе в открытии производства по делу, об обеспечении иска, об обеспечении доказательств, о приостановлении производства по делу, частным определениям.

Результатом диссертационного исследования стала разработка ряда предложений по изменению Гражданского процессуального кодекса Украины.

Предложено закрепить возможность вступления в законную силу решения суда не полностью, а в части, в случае апелляционного обжалования части решения суда; установить, что в случае выявления объявленного решения суда, еще не вступившего в законную силу, суд отказывает в открытии производства по делу по тождественному иску или в случае производства по делу по такому иску в суде — оставляет исковое заявление с тождественными требованиями без рассмотрения.

В связи с возможностью предъявления иска, тождественного тому, по которому принято решение суда, которое не вступило в законную силу, в связи с тем, что не окончились сроки его апелляционного обжалования, предложено установить в ГПК Украины норму, согласно которой в случае предъявления такого иска, суд должен оставить заявление без рассмотрения, а в случае обнаружения факта тождественности в процессе рассмотрения дела — возвратить исковое заявление.

Диссертантом обоснована необходимость установления возможности выдачи дополнительного судебного приказа, в случае если суд не указал в судебном приказе суммы, присужденной к взысканию, не решил вопрос о судебных расходах, не допустил немедленного выполнения судебного приказа в предусмотренных для этого случаях, либо не разрешил вопрос по какому-либо из требований заявителя.

В диссертации предложено дополнить существующий перечень оснований для отказа в принятии заявления о выдаче судебного приказа наличием судебного приказа, вступившего в законную силу по тождественному требованию.

Ключевые слова: законная сила, окончательность, обязательность, пределы законной силы, определенность, неизменность, неопровержимость, исключительность, исполнимость, преюдициальность.

Gavrik R. Legal Validity of Judgments in Civil Cases. — Manuscript.

Thesis for the Candidate's of Legal Sciences Degree. Specialty 12.00.03 — Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. — Research Institute of Private Law and Enterprise of NALS of Ukraine. — Kyiv, 2011.

The conception of the legal validity of judgments in civil cases was developed in the thesis. The contents, conditions and legal consequences of legal validity of decisions, its objective and subjective limits has been defined, the correlation of the legal validity, invariability, irrefutability and exclusiveness of judgments in civil cases, entry into the legal validity by the writs, decrees to close of court proceeding, to refusal to open of court proceeding and decrees, that established the facts.

The legal peculiarities of legal force of judgments, adopted by courts of appeal, cassation courts and the Supreme Court of Ukraine.

Different approaches to the nature and content of legal force of judgments in civil cases, entering the legal validity by the judgments of certain types and forms, on the grounds of which concrete proposals for improvement of the Civil Procedure Law have been put forward.

Key words: the legal validity, the finality, limits of the legal validity, legal certainty, invariability, incontestability, exclusivity, enforceability, prejudice.

Підписано до друку 06.05.2011 р. Формат 60x90^{1/16}.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 84.

Видавництво Хмельницького університету управління та права
вул. Театральна, 8, м. Хмельницький, 29013
Тел.: (0382) 71-75-91, 71-80-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.

